Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto
Jyväskylä University Digital Archive

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.

Author(s): Malinen, Antti

Title: Virastoasioinnin konfliktit ja huonon kohtelun kokemukset asuntopulan oloissa 1945-1947

Year: 2010

Version:

Please cite the original version:

Malinen, A. (2010). Virastoasioinnin konfliktit ja huonon kohtelun kokemukset asuntopulan oloissa 1945-1947. Lähde: Historiatieteellinen aikakauskirja, 7, 103-116.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Antti Malinen

Virastoasioinnin konfliktit ja huonon kohtelun kokemukset asuntopulan oloissa 1945–1947

Sotavuodet ja erityisesti sodanjälkeinen aika nostivat kansalaisten ja julkisen hallinnon väliset suhteet kasvavan julkisen keskustelun kohteeksi. Taloudelliseen valtalakiin perustuneet säännöstelytoimet laajensivat valtion tehtäväpiiriä merkittävästi ja yleinen niukkuus lisäsi kansalaisten riippuvuutta julkisen vallan tarjoamista palveluista. Jännitteitä lisääntyneeseen kanssakäymiseen toivat monet niin poliittiset kuin tehtävien käytännön organisointiin liittyvät tekijät. Artikkelissa syvennytään kansalaisten ja hallinnon välisen kanssakäymisen arkeen ja konflikteihin tarkastelemalla toisen maailmansodan jälkeisissä huoneenvuokralautakunnissa asioineiden asunnonhakijoiden kokemuksia.

Säännöstelyhallintoa, siirtoväen huoltoa ja sosiaalihuoltoa on tarkasteltu pääosin hallintohenkilökunnan ja työtehtävien kuormittavuuden näkökulmasta. Niukkuuden jakaminen ei ollut helppoa ja kiireisen työn ohessa virkamiehet saivat vastaanottaa usein tyytymättömien ja kiukkuisten kansalaisten kritiikkiä.[1] Kritiikin lisääntyminen on varsin ymmärrettävää, sillä säännöstelyn oloissa hallintoviranomaisten ja erilaisten lautakuntien käsissä oli valta ja vastuu tehdä ihmisten elämään syvästi vaikuttavia päätöksiä. Sodanjälkeisen asuntopulan oloissa erityisesti asunnontarvitsijoiden asema oli vaikea, sillä huoneenvuokralautakuntien mahdollisuudet asuntojen nopeaan välittämiseen olivat heikot. Monissa tapauksissa suotuisaa päätöstä jouduttiin odottamaan pitkään vaikeissa olosuhteissa, mikä koetteli asunnonhakijoiden kärsivällisyyttä ja toi omat jännitteensä huoneenvuokralautakunnissa asiointiin.

Sodan aikana aloitetun huoneenvuokrasäännöstelyn tavoitteena oli taata kaikille kansalaisille tyydyttävät asumisen mahdollisuudet, mihin pyrittiin niin vuokratason, vuokrasuhteiden kuin asuntojen käytön säännöstelemisellä. Taloudelliseen valtalakiin (303/1941) pohjautuneen huoneenvuokrasäännöstelyn toimivaltuuksia lisättiin asuntopulan voimistuessa.[2] Vuoden 1944

[1] Kansanhuoltoon kohdistetusta kritiikistä Jaatinen 2008, 120–121; Sosiaalihuollon osalta kts. Piirainen 1974, 276–277; Suonoja 1992, 347–348. Asutustoiminnan synnyttämistä paikallisista konflikteista kts. Kulha 1969.

[2] Valtalaki antoi valtioneuvostolle hyvin laajat valtuudet säännöstellä hintoja ja palkkoja. Säännöstelyä toteuttavina eliminä olivat hinta- ja palkkaneuvosto sekä aluksi kansanhuoltoministeriön ja vuodesta 1949 sosiaaliministeriön alaisena toiminut hintaosasto. Hinta- ja palkkaneuvosto sai valtioneuvoston päätöksellä (455/1945) varsin huomattavat valtuudet

lopulla arvioitiin koko Suomen asuntovajeen olleen 52 000 asuntoa ja asunnottomien lukumäärä yksistään Helsingissä nousi useisiin tuhansiin. Tilanne vain paheni seuraavina vuosina ja vuoden 1947 alussa asuntovajeen laskettiin kohonneen 63 500 asuntoon.[3]

Vaikka viranomaisille myönnettiin entistä laajemmat oikeudet olemassa olevan asumistilan tehostamiseen, ei niukkuuden jakaminen ollut helppoa. Asuntopulan syvyydestä johtuen hakijat joutuivat kilpailemaan muiden vaikeassa asemassa olevien hakijoiden kanssa. Tarveharkintaan perustuneen sosiaalihuollon tavoin hakijat joutuivat perustelemaan asunnontarpeensa, ja heidän asuinolojaan valvottiin myös tarkastuskäynnein. Huoneenvuokralautakuntien henkilöstömäärä pysyikin melko korkeana heti sodanjälkeisinä vuosina, sillä niin asuntohakemusten käsittely kuin vuokrasäännöstelyn tehostamistoimet vaativat paljon työvoimaa (Taulukko 1). Vasta vuosikymmenen loppua kohden lautakuntiin jätettyjen uusien asuntohakemusten määrä laski huomattavasti. Asunnontarvitsijoiden määrä kuitenkin säilyi ennallaan, ja hakemusmäärien lasku selittyykin pitkälti sillä, että huoneenvuokralautakunnat kiristivät hakemusten karsintamenettelyjä. Vuonna 1947 lautakunta karsi suoralta kädeltä noin 50 prosenttia hakemuksista niiden jättövaiheessa.[4]

Taulukko 1. Neuvontatoiminnan ja asunnonvälitystoiminnan määrä Helsingin huoneenvuokratoimistossa vuosina 1945–1949[5]

	Yleinen neuvonta	Puhelinneuvonta	Asunto-hakemukset	Välitetyt asunnot	Henkilökunta
1945	58 379	27 805[6]	14239	3352	167
1946	52 998	24 368	12232	2810	159
1947	48 347	22 483	7573	2359	124
1948	47 985	14 706	4683	1862	105
1949	43 519	15 677	5097	1708	98

Vaikka hallinnossa asioinnista muodostui monille kansalaisille olennainen osa heidän arkielämäänsä, tiedämme kuitenkin tästä osasta ihmisten arkea vähän. Tarkastelemalla asunnonhakijoiden

hintojen, maksujen, huoneenvuokrien ja palkkojen vakiinnuttamista ja ohjaamista varten.

[3] Modeen 1947, 101-104.

[4] Suomen sosiaalidemokraatti (SS) 17.10.1947 ”Asuntopula Helsingissä nyt vaikeimmillaan. Kortistossa yli 8000 hakemusta”.

[5] Helsingin Tilastollinen Vuosikirja 1950, 234; Helsingin kaupungin huoneenvuokralautakuntien vuosikertomukset 1945–1949, Sekalaiset tilastot DeII:3, D. Toimitteet, HKA. Neuvonnassa asiakkaiden oli mahdollista jättää asunnonsaantihakemus, aloittaa asioiden vireillepano (vuokranmaksun vahvistaminen, irtisanomislupaa koskevat anomukset) sekä tehdä ilmiantoja luvattomista vuokralaisista.

asiointikokemuksia artikkelissa kysytään, 1) minkälaisia epäkohtia asunnonhakijat hallintotoiminnassa näkivät ja 2) miten asiakkaat epäoikeudenmukaisuuden kokemuksiin reagoivat. Sen lisäksi, että artikkelissa avataan uutta näkökulmaa virastoasioinnin arkeen ja konflikteihin, pohditaan artikkelissa lopuksi, 3) mitä kansalaisten harjoittama valittaminen ja kantelu kertoo paitsi avunhakijoiden toimijuudesta myös itse valittamistoiminnan psykologisesta merkityksestä.[7]

Aineiston käytön suhteen tarkastelussa rajaudutaan sodanjälkeisen asuntopulan vaikeisiin alkuvuosiin 1945–1947. Lähempään tarkasteluun artikkelissa otetaan Helsingin kaupungin huoneenvuokralautakunta ja sen vastuulla ollut maksuton vuokra-asuntojen välittäminen.[8] Kansalaisten ja hallinnon välistä arkista kanssakäymistä on tutkittu melko niukalti sodanjälkeisellä ajalla ja huomio on kiinnittynyt pitkälti julkisen vallan harjoittaman intervention synnyttämiin konflikteihin.[9] Tutkimusaineistona hyödynnetään asunnonhakijoiden kirjoittamia asuntohakemuksia sekä huoneenvuokralautakuntien toiminnan ja siitä käydyn keskustelun tuottamia muita arkisto- ja sanomalehtiaineistoja. Laajempaa alueellista näkökulmaa tarkasteluun tuovat eri puolilta Suomea sosiaaliministeriölle lähetyt kantelut.[10]

Vaikka lautakuntien asunnonosoituksia koskeviin päätöksiin ei myönnetty valitusoikeutta, toivat asunnonhakijat usein monin eri tavoin julki tyytymättömyytensä.[11] Epäoikeudenmukaisiksi katsotuista päätöksistä ja huonosta kohtelusta valitettiin sekä sanomalehtien palstoilla että hallintokanteluissa. Lukuisten mielipidekirjoitusten voidaan osaltaan nähdä kertovan näiden huonojen kokemusten merkityksellisyydestä ihmisille. Sanomalehtiaineisto tarjoaa samalla mielenkiintoisen vertailukohdan tulkintaan, jonka mukaan julkisessa keskustelussa vaadittiin

---

[6] Ei sisällä heinäkuun lukuja.

[7] Kiitän Koneen säätiötä, jonka myöntämän apurahan turvin artikkeli on kirjoitettu.

[8] Asunnonvälitystehtävät käynnistyivät Helsingissä 2.9.1942. Julkiseen asunnonvälitykseen kuuluivat asuntojen osoittaminen, asuntojen vaihto ja väliaikaisten vuokrasopimusten laadinta.

[9] Vasta 1960-luvulla sosiologian ja sosiaalipolitiikan parissa ryhdyttiin tekemään laaja-alaisemmin mm. sosiaalipalveluissa asiointia käsittelevää tutkimusta. Teema nousi kuitenkin esille jo 1950-luvulla tehdyissä opinnäytetöissä, kts. esim. Kinanen 1950, Rantanen 1951 ja Jalonen 1958. Sodanjälkeistä asuntopulaa ja asunnonvälitystä koskevasta aiemmasta tutkimuksesta kts. esim. Helsingin osalta Kolbe 2002, Pulma 2000 ja Siipi 1962. Maan laajuisesti asuntopulaa ja sen vaikutuksia ovat käsitelleet mm. Ruonavaara 1993 ja Juntto 1990. Asunnottomuudesta kts. Taipale 1982. Huoneenvuokralautakunnassa asioinnin suhteen kts. lisäksi Pulma 1999.

[10] Sosiaaliministeriöön lähetetystä kanteluaineistosta on tarkasteluun otettu kolme otosta: touko- ja joulukuu 1945 (Ee:9 ja Ee:19) sekä joulu-tammikuun vaihde 1946–1947 (Ee:33), yhteensä 568 kirjettä. Helsingin huoneenvuokralautakuntaan lähetettyjä asunnonsaantihakemuksia valituskirjeitä (Ea:18) on tarkasteltu joulu-tammikuulta 1945–1946.

[11] VNp 11.2.1943 48§. Asunnonosoittamispäätösten lisäksi valitusoikeutta ei ollut väliaikaisten vuokrasopimusten irtisanomista koskevien päätösten suhteen.

ihmisiltä itsehillintää ja itsesensuuria suhteessa sodanjälkeisten vaikeuksien kritisointiin.[12] Julkisen keskustelun osalta hyödynnetään vuokralautakunnan keräämää laajaa lehdistöaineistoa, jonka avulla lautakunta tarkkaili suuren yleisön tuntoja ja pyrki oikaisemaan julkisuudessa esiintyviä vääriä tietoja.[13] Lautakunnan keräämästä sanomalehtiaineistosta on koottu 1089 lehtijutun perusaineisto, joka kattaa ajanjakson syyskuusta 1944 vuoden 1947 loppuun.[14]

Huoneenvuokralautakunnassa asiointi, ajankäyttö ja kohtaamisen konfliktit

Huoneenvuokratoimistojen eteen kasaantuvat jonot tulivat osaksi kaupunkikuvastoa viimeistään syksyllä 1944. Rintamasotilaiden kotiinpaluu, siirtoväen asuttaminen, uusien perheiden perustaminen ja maaseudulta kaupunkiin suuntautuva yleinen muuttoliike yhdessä syvensivät asuntopulaa. Syksyn 1944 jälkeen kaupunkilaiset joutuivatkin kohtaamaan useiden vuosien ajan vaikean asuntopulan mukanaan tuomat epäkohdat: asunnottomuuden, ahtauden ja asumisolojen heikentymisen. Vaikeisiin elämäntilanteisiinsa parannusta hakevien kansalaisten oli totuteltava asunnonhakemisessaan toistuvaan jonottamiseen, hakemusten uusimiseen sekä asunnontarvetta koskeviin kontrollikäytäntöihin.

Maksuttomasta asunnonvälittämisestä huolehtinut Helsingin huoneenvuokratoimisto sijaitsi Aleksanterinkadulla ja sen toimiston ovet olivat yleisölle auki kello 9–15.30 ja iltaisin 18–20, lauantaisin ja aattoina klo 9–14. Huoneenvuokralautakunnissa asioivien ihmisten määrä vaihteli huomattavasti kuukausittain, mutta päivittäin toimistossa asioivien määrä saattoi olla useita satoja. Asiakkaiden suuri määrä aiheutti sen, että vilkkaimpina päivinä itse toimistoon pääsemiseksi hakijoiden oli jonotettava jopa kadulla. Lehtijuttujen perusteella asioinnin kesto vaihteli tunnista kolmeen tuntiin.[15] Yleisön neuvonnassa, jossa tarkasteluajanjaksolla oli töissä kuusi henkeä, hakijoiden oli mahdollista käydä suullisesti esittämässä asunnonsaantinsa kiireellisyyteen vaikuttavia asioita. Ennen päätöksentekoa toimistotyöntekijöiden tehtävänä oli ottaa selville asunnonhakijoiden asunnontarve, selvittää heidän elämäntilanteensa ja samalla luokitella hakemuksen kiireellisyys.

[12] Vrt. Holmila 2008, 13–14. Kts. Vilkuna 1962.
[13] Kts. Neuvottelukunnan 9 istunto 26.10.1944, 57§ Lautakuntien sanomalehtipalvelu ja 10 istunto 9.11.1944 65§ Kysymys vastauksesta Kauppalehden lk:ien toimintaan kohdistuvaan arvosteluun. Huoneenvuokralautakuntien neuvottelukunnan pöytäkirjat liitteineen Cb:1, C. Pöytäkirjat, Huoneenvuokralautakunnan arkisto 1940–1962, HKA.
[14] Sanomalehtileikkeet Ja: 1–11, U. Muut asiakirjat, Huoneenvuokralautakunnan arkisto 1940–1962, HKA.
[15] Esim. Helsingin Sanomat (HS) 4.10.1944 ”Huutavan ääni korvessa” Eeva Lepistö; Ilta-Sanomat (IS) 10.9.1944 ”Kuusihenkinen perhe. Asuu kellarissa.” Annu.

Tämänkaltaisten haastattelutilanteiden voidaan olettaa olleen jo lähtökohtaisesti vaikeita ja herkkiä tilanteita. Molemminpuolinen epäluulo ja kyräily johtikin usein asiakkaiden ja henkilökunnan välisiin konflikteihin.

Asiakkaissa turhautumista synnyttivät lisäksi asioinnin järjestelyihin ja ajankäyttöön liittyvät käytännön kysymykset. Keskeiseksi säännöstelyhallintoa koskevien sanomalehtikirjoitusten teemaksi nousivat byrokraattisiksi katsottujen menettelytapojen kuvaukset. Sen lisäksi, että asunnonsaantia varten täytettävien erilaisten lomakkeiden määrä kasvoi, nähtiin viranomaisten työllistävän myös toisiaan moninaisilla asiakkaiden kontrollointiin liittyvillä tehtävillä. Muun muassa poliisilaitosten tuli huoneenvuokralautakuntien vaatimuksesta tarkistaa, asuiko asunnonhakija ilmoittamassaan osoitteessa, ja tämänkaltaisen valvonnan nähtiin kuormittavan liiaksi jo muutoinkin rasitettuja poliisiviranomaisia.[16]

Koska välitettävien asuntojen määrä pysyi aina merkittävästi tarvetta pienempänä, merkitsi tämä monien osalta kuukausien, jopa vuosien odotusta lautakuntien kortistoissa. Mikäli hakija tuli hyväksytyksi kiireellisesti asuntoa tarvitsevien I -luokkaan, oli hänen siinä pysyäkseen uusittava hakemus kahden kuukauden kuluessa hyväksymisestä tai viimeisestä uusimisesta. II-luokassa olevien oli vastaavasti uusittava hakemuksensa seitsemän kuukauden välein.[17] Asiointi ei kuitenkaan pysähtynyt pelkästään hakemusten jättämiseen. Koska ihmiset joutuivat kilpailemaan keskenään niukoista asunnoista, pyrkivät asiakkaat vaikuttamaan niin toimistohenkilökuntaan kuin huoneenvuokralautakuntien jäseniin. Usein välttämättömäksi koettu tarve aiheutti sen, että ihmiset kävivät tiedustelemassa hakemustilannettaan viikoittain, välillä jopa useammin. Jatkuvat kielteiset päätökset lisäsivät joidenkin asiakkaiden keskuudessa ajankäyttöön kohdistuvaa tyytymättömyyttä:

> *”Olen kulkenut siellä lautakunnassa kovin rauhallisena ja oikeutta odottavana sekä siihen uskoen. Kaikenlaiset mustanpörssit jutut hvklk:stakin ovat korvissani soineet, mutta en ole niille korviani kallistanut. Nyt kuitenkin uskoni on aivan lopussa sekä rauhallisuus tipotiessään. Eikä varmaankaan suotta. Minkä tähden meitä siellä juoksutatte, sanokaa suoraan että emme saa mitään teiltä, menee kalliita työtuntejakin suunnattomasti hukkaan.”*[18]

Turhan juoksuttamisen kokemuksista kerrottiin niin viranomaisille lähetetyissä valituksissa kuin

[16] HS 8.11.1944 ”Vuokrasäännöstelyn toteuttamisesta kirjoittaa Ilta-Sanomat”.
[17] Helsingin kaupungin huoneenvuokralautakuntien toiminta 1946, 3–4, De II:3, HKA.
[18] Kirje 14655/1945, Ea:18, HKA.

sanomalehdistölle suunnatuissa mielipidekirjoituksissa.[19] Asiakkailla oli mahdollisuus tiedustella tilannettaan myös puhelimitse, ja osa hakijoista hyödynsi mahdollisuutta reippaasti. Eräs asunnonhakija valitti soittaneensa ”kymmeniä kertoja” huoneenvuokralautakuntaan, mutta turhaan.[20] Monet huoneenvuokralautakunnassa asiointiin liittyvät käytännön ongelmat nousivat yleiseen tietoisuuteen, mistä osaltaan kertovat aihetta käsittelevät pakinat. Tunnettujen pakinoitsijoiden, muun muassa Uuden Suomen Ollin ja Helsingin Sanomien Arijoutsin kirjoituksissa käsiteltiin humoristiseen tyyliin niitä vaikeuksia, joita ihmisten tuli kokea asunnonhankinnassaan.[21]

Vaikka huumori tarjosi monille mahdollisuuden ottaa etäisyyttä omiin vaikeuksiinsa, ei useimmille asunnonhakijoille jäänyt muuta mahdollisuutta kuin jatkaa huoneenvuokralautakunnissa asiointia. Asumisolojen vaikeudesta kertoo se, että perheellisistäkin hakijoista useimpina sodanjälkeisinä vuosina reilusti yli puolet asui alivuokralaisina, lähes kolmannes väliaikaisissa majoitustiloissa ja jäljelle jäänyt vähemmistö päävuokralaisina.[22] Näiden asuntopulan kovaa ydintä edustavien hakijoiden kesken käytiin lopullinen kilpailu lautakunnan välittämistä asunnoista.[23] Ottaen huomioon tähän vaiheeseen päässeiden ihmisten asumisolot, ei liene yllättävää, että asunnonsaannin viivästyminen tai kielteiset päätökset herättivät ihmisissä turhautumista ja epäoikeudenmukaisuuden tuntemuksia.

Lautakunnissa nähtiin mitä erilaisimpia elämäntilanteita ja sosiaalisia asemia edustavia ihmisiä: perheenäitejä, avioliiton solmivia nuoria pareja, rintamamiehiä, sotaleskiä ja siirtoväkeä. Hakijat erosivat toisistaan myös siinä, miten virkailijoiden kanssa asiointia harjoitettiin ja vaikeuksiin suhtauduttiin. Aineiston perusteella näyttäkin siltä, että toimistot eivät olleet hiljaisia tiloja, joissa asiakkaat odottivat kiltisti vuoroaan. Asiakkaat tekivät valituksia, vaativat uusia tapaamista ja haastoivat virkailijoiden päätöksiä. Jotkin näistä konflikteista saattoivat olla suunnittelemattomia tunteidenpurkauksia, spontaaneja reaktioita, joita turhautumisen ja voimattomuuden tunteet

[19] SS 12.4.1945 ”Ilveilyä Helsingin kaupungin huoneenvuokralautakunnassa” T. S.;Vapaa Sana (VS) 12.3.1946 ”Vuokralautakunnalle” Asunnonetsijä n:o 34742; IS 6.11.1947 ”Lukijat kirjoittavat. Helsingin huoneenvuokralautakunta ja sosiaaliministeriö” Asunto lapsille 59160.; Työkansan Sanomat (TK) 12.9.1947 ”Ketä varten on vuokralautakunta?” Asunnon hakija N:o 57517.
[20] IS 6.11.1947 ”Lukijat kirjoittavat. Helsingin huoneenvuokralautakunta ja sosiaaliministeriö” Asunto lapsille 59160.
[21] US 11.11.1944 ”Vuokralautakunnassa” Olli; HS 29.8.1947 ”Serpentiinejä”.
[22] Kts. Huoneenvuokralautakuntien vuosikertomukset, De II:3, HKA; SS 17.10.1947 ”Asuntopula Helsingissä nyt vaikeimmillaan. Kortistossa yli 8000 hakemusta”.
[23] Tämä ryhmä muodostui pääosin perheistä, sillä käytännössä jo syksystä 1944 lähtien oli lautakunnan kortistoon ja kiireellisten listalle otettu ainoastaan perheellisiä hakijoita. Huhtikuussa 1945 jouduttiin uusille asunnonhakijoille ilmoittamaan suoraan, etteivät lautakunnat pysty useampaan kuukauteen toimittamaan heille asuntoja. Kts. Neuvottelukunnan 9 istunto 5.4.1945, 70§.

synnyttivät.[24] Helsingin huoneenvuokralautakunnissa osa välikohtauksista kuitattiin anteeksipyynnöllä, mutta vakavaksi katsottujen uhkauksien yhteydessä ottivat viranomaiset yhteyttä poliisiin.[25] Kaikissa tapauksissa asiakkaan normaalista poikkeava käyttäytyminen, rutiinien rikkominen, ei välttämättä merkinnyt pikaistumista tai väkivallan vaaraa. Tietyt asiakkaat saattoivat olla valmiita vain järjestämään kohtauksen saadakseen asiansa hoidetuksi.

Ihmiset erosivatkin siinä, minkälaisen asenteen he ottivat astuessaan huoneenvuokratoimiston ovesta sisälle; viranomaisten kohtaamiseen varustauduttiin eri tavoin. Toiset olivat valmiita ajamaan oikeutetuiksi katsottuja etujaan vaikka ”kaikissa eri äänilajeissa”, mutta tämäkään ei aina taannut onnistumista.[26] Huoneenvuokralautakuntien sisällä käydyissä keskusteluissa huomattiin myös hakijoiden erilaiset toimintatavat ja vaikuttamisyritykset. Toimistohenkilökunnan kokemaan voimakkaaseen painostamiseen reagoitiin Helsingissä siten, että asunnonsaantihakemusten esikäsittely, eli niiden hyväksyminen ja luokittelu siirrettiin sihteeristöltä lautakunnille jo vuoden 1945 lopussa.[27] Huoneenvuokralautakunnan sisällä oltiin melko huolestuneita myös ”maan hiljaisista” eli hakijoista, jotka eivät liiemmälti pitäneet ääntä omasta itsestään. Asunnonvälityksen toimivuutta arvioivassa raportissa korostettiinkin, kuinka todella säälittävässä asunnontarpeessa olevat eivät useinkaan tulleet kyllin tehokkaasti esille. Ne, joiden nähtiin useimmiten juoksevan lautakunnassa tuomarin luota toiselle, omasivat asunnonsaamisen mahdollisuuden, mutta hiljaisemmat hakijat saattoivat odottaa asuntoa kuukausia, jopa vuosikausia.[28]

”Vuokradiktaattorit” ja huonon kohtelun kokemukset[29]

Julkisen vallan ottama vastuu niukkuuden jakamisesta oli suuri. Niin Helsingissä kuin muissakin isoimmissa asutuskeskuksissa huoneenvuokralautakunnissa asioivat hakijat joutuivat kilpailemaan muiden vaikeassa asemassa olevien hakijoiden kanssa. Asuntoa tarvitsevien suuri määrä synnytti tilanteita, jossa lautakuntien jäsenet joutuivat lykkäämään esimerkiksi terveyssyistäkin tarpeellisia

[24] Koivisto 1962 43.
[25] Kts. esim. Neuvottelukunnan 6 istunto 29.8.1944, 36–37§ ja 7 istunto 26.9.1944, 41–42§, HKA.
[26] US 21.3.1945 ”Vuokralautakunnalle.” Kaup. Virkamies.
[27] Neuvottelukunnan 28 istunto 15.11.1945, 195§, HKA.
[28] Neuvottelukunnan 11 istunto 23.9.1946, 64§, HKA.
[29] Taloudellisen valtalain ja säännöstelylainsäädännön antamien laajojen toimivaltuuksien johdosta huoneenvuokralautakuntien johtoa nimitettiin usein ”vuokradiktaattoreiksi”. Kts. esim. IS 23.2.1945 ”Lukijat kirjoittavat. Oikeus huoneenvuokralautakunnassa.”; US 8.11.1944; Hufvudstadsbladet (HBL) 6.12.1944 ”Ernst V. Lähde hyresdiktator i Helsingors”; HBL 16.2.1945 ”Från allmänheten. Diktaroriskt förfarande vid hyresnämnden”.

asunnonosoituksia useilla kuukausilla. Tilanteen vakavuus loi paineita ja jännitteitä toimistossa tapahtuviin asiointitilanteisiin. Anoessaan asuntoa asiakkaat joutuivat kertomaan sekä asuinoloistaan että laajemminkin elämäntilanteistaan hallintohenkilökunnalle. Monet asunnottomat kokivat olevansa syyttömiä kurjaan asemaansa ja huoneenvuokralautakuntien kyvyttömyys parantaa heidän elinolojansa herätti turhautumista ja vihaa.[30]

Kun asunnonhakijat pääsivät jonosta varsinaiseen asiointitilanteeseen, vaikuttivat ruuhkat osaltaan siihen, että yksittäisille asiakkaille varattava aika oli rajallinen.[31] Kohtaamisiin vaikuttivat aikaresurssien lisäksi asiakkaiden ja virkailijoiden erilaiset tarkastelunäkökulmat. Asuntoneuvojalle murheitaan kertova asiakas saattoi olla päivän kahdeskymmenes, mutta asunnonhakijalle tilanne oli ainutkertainen. Joissakin sosiaaliministeriölle lähetetyissä kanteluissa huomiota kiinnitetään asioinnin yhteydessä koettuun virkamiehistön välinpitämättömyyteen, jopa töykeyteen.[32] Toimintatapoja kuvaillessaan kirjoittajat viittasivat myös asioinnin nonverbaalisiin piirteisiin, tapoihin, joilla virkailijat osoittivat viileyttään tai alentuvaisuuttaan: virkamies vain ”kohautteli olkapäitään”.[33]

Välinpitämättömän tai sydämettömäksi kuvaillun asennoitumisen ohella virkamiesten nähtiin toisaalta antavan keskusteluissa liiankin myönteisen kuvan hakijoiden todellisista asunnonsaantimahdollisuuksista. Virkamiesten rehellisyys kyseenalaistettiin ja julkisuudessa vuokralautakuntien jäsenistöä luonnehdittiin ”lupailutuomareiksi”.[34] Valheelliseksi tai harhaanjohtavaksi katsottuun käytökseen liitettiin myös alentuvaksi tai imartelevaksi katsottu kohtelu.[35] Aineisto valottaa osaltaan niitä tapoja, joihin virkamiehistö joutui turvautumaan hoitaessaan haasteellista tointaan. Asiakkaiden painostuksen alla osa henkilöstöstä kenties tilanteesta päästäkseen tai hakijaa lohduttaakseen loi liian myönteisen kuvan hakijan tilanteesta, toiset saattoivat turvautua rutiiniin ja etäisyyden ottoon.

Epäluottamusta herättivät myös ne periaatteet, joiden pohjalta asunnonhakijoita luokiteltiin erilaisille kiireellisyyslistoille. Saadakseen asunnon hakijan oli täytettävä niin lainsäädännössä kuin

[30] Kirjeet 18571/1945, Ee:19, KA; 15142/1947, Ee: 33, KA.
[31] IS 10.9.1944 ”Kuusihenkinen perhe. Asuu kellarissa.” Annu.
[32] VS 28.12.1945 ”Vuokralaisyhdistys perustettava Tampereelle”.
[33] Kirjeet 15044/1947, Ee:33, KA; 15140/1947, Ee:33, KA.
[34] Kts. esim. SS 13.4.1945 ”Ilta-horisontti” Pilatus.
[35] Kirje 15171/1947, Ee:33, KA.

huoneenvuokralautakunnissa muotoillut kriteerit.[36] Koska ihmiset kokivat olevansa oman elämänsä asiantuntijoita, nähtiin kriteerien jäykkien noudattamisen johtavan epäoikeudenmukaisiin päätöksiin. Ihmiset vertailivat omaa asemaansa muihin ja tällöin pintaan nousivat epäilyt lautakuntien toiminnan epäjohdonmukaisuudesta ja epäyhdenvertaisuudesta. Joissakin kanteluissa lautakuntien toiminnan nähtiin olevan luokkaperusteista, parempia piirejä suosivaa. Kirjoittajat vihjailivat tietävänsä lukuisista lahjontatapauksista ja tuttavankaupoista[37] sekä parempiosaisten suosimisesta.[38] Näihin tietoihin vedoten toiminnalta vaadittiin lisää tasapuolisuutta.[39] Kun sitten lautakunnat pyysivät hakijoita tuomaan esille todisteita syytteidensä nojaksi, joutuivat useat kirjoittajista toteamaan tietojensa perustuvan vain kuulopuheisiin.

Kansalaisten suojana heidän asioidessaan huoneenvuokralautakunnissa olivat hallinnon lainalaisuus ja oikeusturvamekanismit. Sosiaaliministeriön ja huoneenvuokralautakuntien välinen kirjeenvaihto ei anna viitteitä siitä, että lautakuntien päätöksenteko olisi Helsingissä ollut yleisemmin horjuvaa tai epäjohdonmukaista. Lainsäädännössä määrätyistä menettelytavoista huolimatta virkamiesten ja lautakuntien toimintaan jäi kuitenkin harkintavallasta johtuvaa väljyyttä. Yhdenvertaisen kohtelun ongelmia syntyi kenties enemmän pienillä paikkakunnilla, joissa hakijat tunnettiin hyvin, ja tällöin päätöksenteossa saatettiin huomioida normiston ulkopuolisia, ”yleisessä tiedossa” olevia seikkoja.[40] Aineistossa on nähtävissä, että päätöksenteossa huomioitiin yksityisiä kansalaisia ja heidän mainettaan koskevaa paikallista tietoa. Huoneenvuokralautakuntien kuvauksissa puheena olevaan henkilöä saatettiin kuvailla tunnetusti ”riitelevänä henkilönä”[41], juopottelijana ja rähinöitsijänä[42] tai vaikeana ”paljon vaativana asiakkaana”[43]. Lautakuntien jäsenistön harkintavallan voidaankin nähdä laajentuneen julkilausuttujen kriteerien ohitse myös ihmisten elämäntapojen ja persoonallisuuden arviointiin. Julkisen vallan tehtäväpiirin kasvaessa lisääntyi virkamiesten harkintavalta, ja tämä näkyi muun muassa ilmiötä koskevan oikeustieteellisen keskustelun viriämisenä.[44]

[36] Asuntojen välittämisessä niin hakemuksia luokittelevat toimistotyöntekijät kuin päätöksiä tekevät lautakuntien jäsenet pystyivät nojautumaan työssään melko laajaan normistoon. Luokittelun lainsäädännöllisenä perustana olivat huoneenvuokrasäännöstelylaissa (145/1943, 29§) määritellyt asunnonvälityksen periaatteet. Tämän lisäksi lautakunnat tukeutuivat päätöksissään sosiaaliministeriön kiertokirjeisiin, lautakuntien tekemiin omiin periaatepäätöksiin ja yleisiin tuomarinohjeisiin.
[37] Kirje 18571/1945, Ee:19, KA.
[38] Kirjeet 15044/1945 Ee:9, KA; 15182/1947, Ee:33, KA.
[39] Kirje 15171/1947, Ee:33, KA.
[40] Lautakunnat saattoivat viitata esimerkiksi hakijan tiedossa oleviin alkoholiongelmiin. Kts. Heinolan kaupungin huoneenvuokralautakunta Sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimistolle 15178/1947, Ee:33, KA.
[41] Kirje 15107/1945, Ee:9, KA.
[42] Kirje 15178/1945, Ee:9, KA.
[43] Kirje 15233/1947, Ee:33, KA.
[44] Kts. esim. Kuuskoski 1950, Merikoski 1954.

Eron tekeminen hyviin ja huonoihin kansalaisiin ei jäänyt virkamiesten yksinoikeudeksi. Aineiston valossa useimpia vääryyden kertomuksia yhdistivät ”hyvää kansalaisuutta” rakentavat kertomukset, jotka usein rakentuivat ihmisten luokittelun ja kategorisoinnin varaan. Omaa kunnollisuutta tuotiin esille vertaamalla omaa toimintaa ja saavutuksia muihin, vähemmän kunniallisiin toisiin.[45] Osoittamalla, kuinka muut kelvottomiksi osoittautuvat henkilöt olivat saaneet huoneenvuokralautakunnilta asunnon, pyrkivät kantelijat kyseenalaistamaan resurssien jaon ja luokittelun periaatteet. Myös sanomalehdistön mielipidekirjoituksista on löydettävissä hyvin vahva moraalinen ote: asuntoja ei tullut jakaa kelvottomille ryhmille, muutoin riistettäisiin etuisuudet ne ansaitsevilta. Kelvottomia ryhmiä edustivat työnvieroksujat, pinnarit ja maalta kaupunkiin muuttava huono aines.[46] Vääryyden kertomuksiin jännitettä loivat niissä samanaikaisesti esiintyneet ”kunniallisen” ja ”lupauksissa petetyn” kansalaisen identiteetit.[47]

Kunniallisen ja petetyn kansalaisen identiteettiä rakennettiin pitkälti sota-ajan kokemusten varaan ja todistuksiin kansalaisvelvollisuuksien täyttämisestä. Uhrauksia antaneet ja vaikeuksia läpikäyneet kansalaiset halusivat saada osakseen arvostusta kanssakäymisessä. Arvostusta ansaitsevan kansalaisen identiteettiä tuotettiin asunnonvälityksen kontekstissa osoittamalla, kuinka kirjoittaja yhteiskuntaa rakentavalla toiminnallaan oli täyttänyt kansalaisuuteen sisältyvät velvollisuutensa ja näin ansainnut oikeuden asunnonsaantiin. Ajattelutavan voikin nähdä heijastavan ajatusta kansalaisen ja julkisen vallan välisen suhteen sopimuksellisuudesta ja vääryyden kokemus syntyi tämän suhteen rikkomisesta.[48]

Vääryyden kokemusten jälkipuinti epävarmuuden hallintana

Säännöstelyn oloissa huoneenvuokra- ja huoltolautakunnat tekivät tärkeitä, ihmisten arkeen ja elämänkulkuun merkittävästi vaikuttavia päätöksiä. Asioinnin yhteydessä tyytymättömyyttä ja konflikteja synnyttivät paitsi epäoikeudenmukaiseksi koetut päätökset myös epäasialliseksi katsottu kohtelu. Tavat, joilla asunnonhakijoita kohdeltiin, muodostivat tietyssä mielessä peilin, jonka avulla kansalaiset arvioivat omaa sosiaalista statustaan ja arvostustaan. Sodanjälkeisissä epävarmoissa

[45] Eronteosta kts. Hall 1999. Kirjoittajat viittasivat esimerkiksi sotavuosina annettuihin lupauksiin (15254/1947, Ee:33 KA), suurperheen kasvattamiseen (15234/1947, Ee:33, KA), evakkokokemuksiin (16136/1947, Ee:33, KA).
[46] Kts. esim. HS 27.8.1945 ”Pääkaupungin asuntopulma.”; HS 1.2.1946 ”Pinnarit” Eero; US 17.10.1946 ”Säännöstelyjen ihmemaailmasta” Oinas.
[47] Kunniallisen ja ansaitsevan kansalaisuuden rakentamisesta kts. Jenkins 2008, 192–193; Satka 1995, 16–18, 110–113.
[48] Sopimuksellisuuden ajatuksesta kts. Valokivi 2008, 71.

oloissa voidaan nähdä erityisesti paikaltaan irti revittyjen ja sotatantereelta palaavien kansalaisten psykologisten tunnistamisen ja arvostamisen tarpeiden kasvaneen.[49] Artikkelissa esitetään, että vaikeisiin elämäntilanteisiinsa apua hakeneille asunnonhakijoille merkityksellistä oli kokemus paitsi heitä koskevien päätösten myös avunhakemisen yhteydessä saadun kohtelun, oikeudenmukaisuudesta.

Monien osalta rauhaan palaaminen ei sujunut aina suunnitelmien mukaisesti.[50] Selviytymisen haasteet olivat myös henkisiä, rauhaan palaaminen merkitsi monille tarvetta määritellä uudelleen oma paikkansa yhteiskunnassa.[51] Sikäli kuin ongelmista keskusteltiin, kokemusten läpikäynnille mahdollisuuksia antoivat niin perhe, sukulaiset kuin muu lähipiiri.[52]

Lähipiirin lisäksi koetuista vaikeuksista kerrottiin jonkin verran myös julkisuudessa ja hallinnossa. Varsinkin sanomalehdistö tarjosi tärkeän väylän säännöstelyn synnyttämien turhautumisten ja pettymyksen tunteiden tuulettamisen. Vaikuttavaan kielenkäyttöön tukeutuneita kirjoittajia voidaan tarkastella toisaalta poliittisina toimijoina, jotka hyödynsivät julkisuutta valvoessaan etujaan ja oikeuksiaan. Lehtien pakinoitsijat ja toimittajat viittasivat kirjoituksissaan siihen, kuinka lukijat vaativat toimituksia kirjoittamaan asuntopulaan liittyvistä ongelmista ja kiinnittämään poliitikkojen huomion ongelmiin.[53]

Kansalaisten julkituomiin kokemuksiin on suhtauduttava varauksella pyrittäessä arvioimaan virastoasioinnin todellista tilaa. Useimmat kirjoittajat loivat kokemuksistaan selkeän tarinan, jolla pyrittiin vetoamaan lukijoihin ja vakuuttamaan heidät esille tuodun asian merkittävyydestä. Vaikuttavuuteen tähdättäessä omien kokemusten ja koettelemusten syvyyttä saatettiin kärjistää. Asunnonhakemista ja virastossa asiointia koskevat kuvaukset kertovat kuitenkin osaltaan niistä odotuksista, joita julkisen vallan toimille asetettiin. Hallinnon näkökulmasta odotukset saattoivat näyttäytyä epärealistisina, sillä esimerkiksi asunnonvälitystoiminnassa lautakuntien jäsenet olivat sidoksissa lainsäädännössä esitettyihin priorisointia koskeviin kriteereihin. Kanssakäymisen synnyttämien konfliktien ja niiden kuvausten perusteella aineistosta nousee esille kolme keskeistä

[49] Van den Bos 2007, 73; Lind & Van den Bos 2002; Cohen 2001; Goodsell 1981.
[50] Perhe-elämän ongelmista kts. Kivimäki 2007, 224–226. Sodanjälkeisen rikollisuuden lisääntymisestä kts. Tarjamo & Karonen 2006, Hietanen 1992, Jaakkola 1987.
[51] Hagelstam 2008; Kivimäki 2007; Tarjamo & Karonen 2006.
[52] Kivimäki 2007, 243–244.
[53] Kts. esim. SS 11.11.1944 ”Mustemaalarin naputuksia”, Muste-maalari; HS 14.3.1945 ”Topeliuksenkadun asukit sotajalalla.” Arijoutsi.

arvostuksen kohdetta: asiakkaat vaativat kunnioittavaa ja yhdenvertaista kohtelua sekä heidän vaikeuksiensa ja läpikäymiensä kokemusten arvostamista päätöksiä tehtäessä.

Sanomalehdistön mielipidekirjoitusten voidaan nähdä täyttäneen myös poikkeusolojen nostamaa informaation tarvetta. Juorujen ja huhujen psykologinen merkitys liittyy siihen, että ne tuovat edes jonkinasteista varmuutta epävarmaan elämään.[54] Mielipidekirjoitukset tarjosivat kollektiivisen tavan purkaa niukkuuden ja vastoinkäymisten aiheuttamaa turhautumista. Muiden vaikeuksista lukeminen saattoi tarjota lohdutusta omien vaikeuksien keskellä. Vaikka oma tilanne näytti vaikealta, ymmärrettiin samalla myös lukemattomien muidenkin taistelevan samojen asioiden kanssa. Lisäksi kokemastaan huonosta kohtelusta häkeltyneet ihmiset eivät välttämättä osanneet reagoida välittömästi tilanteessa; kirjoituksissa onkin kuvauksia siitä, kuinka vasta kotiin päästyään kansalaiset päästivät tilanteen synnyttämät tunteet valloilleen.[55] Mahdollisuus palautteen jälkikäteiseen antamiseen olikin merkittävää tässä suhteessa. Osaltaan koettua epäoikeudenmukaisuuden tunnetta lievensi mahdollisuus antaa palautetta vääryydentekijäksi koetulle taholle.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Arkistolähteet:

Kansallisarkisto (KA), Helsinki
Sosiaali- ja terveysministeriön arkisto
Asuntoasiain toimisto
E. Saapuneet asiakirjat, Huoneenvuokra-asiakirjat Ee:9, Ee:19, Ee:33

Helsingin kaupungin arkisto (HKA), Helsinki
Huoneenvuokralautakunta 1940–1962
C. Pöytäkirjat, Huoneenvuokralautakuntien neuvottelukunnan pöytäkirjat liitteineen Cb:1
D. Toimitteet, Sekalaiset tilastot De II:3
E. Saapuneet asiakirjat, Saapuneet kirjeet Ea:18
E. Saapuneet asiakirjat, Asunnonsaantihakemukset, Asunnon saaneet EgI:20
U. Muut asiakirjat, Sanomalehtileikkeet Ja: 1–11.

Kirjallisuus

[54] Bordia & DiFonzo 2005, 87–102.
[55] SS 15.4.1945 ”Törkeää kohtelua huoneenvuokralautakunnassa.”

Bordia, Prashant & DiFonzo, Nicholas 2005: 'Psychological Motivations in Rumor Spread'. Teoksessa Fine, Gary Alan (toim.): *Rumor Mills: The Social Impact of Rumor and Legend*., 87-102. Transaction Publishers: New Brunswick, New Jersey.

Cohen, Deborah 2001: *The War Come Home: Disabled Veterans in Britain and Germany, 1914-1939.* University of California Press: Berkeley.

Goodsell, Charles T. 1981: 'The Public Encounter and Its Study.' Teoksessa Goodsell, Charles T. (toim.): *The Public Encounter: Where State and Citizen Meet*, 3–20. Indiana University Press.
Hagelstam, Sonja 2008: 'Perhe-elämä, arki ja sota'. Teoksessa Turtola, Martti (toim.): *Arkea sodan varjossa. Sodassa koettua.* Weilin+Göös: Porvoo.

Hall, Stuart 1999: Identiteetti. Ensimmäinen painos. Suomentaneet ja toimittaneet Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Vastapaino: Tampere.

Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1950. Helsingin kaupunki: Helsinki.

Hietanen, Silvo 1992: ’Rikollisuus ja alkoholi sota-ajan yhteiskunnassa’. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.): *Kansakunta sodassa 3. Kuilun yli.* Valtion Painatuskeskus: Helsinki.

Holmila, Antero 2008: 'Jälleenrakentamisen narratiivit ja niiden muotoutuminen Suomen lehdistössä 1944-1945.' *Elore 2008/2*, 1–20.

Modeen, Gunnar 1947: 'Asunnontarve asutuskeskuksissa.' *Sosiaalinen Aikakauskirja 1947/3-4.*95-105.

Jaakkola, Risto 1987: 'Brottsligheten i Finland 1935–1949'. Teoksessa Takala, Hannu, Tham & Erik (toim.): *Krig og Moral. Kriminalitet og kontroll i Norden under andre verdenskrig.* Universitetsforslaget: Oslo.

Jaatinen, Satu 2008: ’Ruoka ja kulutustarpeet sotivassa Suomessa’. Teoksessa Turtola, Martti (toim.): *Arkea sodan varjossa. Sodassa koettua.* Weilin+Göös: Porvoo.

Jalonen, Irma 1958: *Kunnallinen sosiaalitoimisto huollettavan kuvittelemana ja kokemana.* Yhteiskunnallinen korkeakoulu: Helsinki.

Jenkins, Richard 2008: *Social Identity.* Kolmas painos. Routledge: London; New York.

Juntto, Anneli 1990: *Asuntokysymys Suomessa Topeliuksesta tulopolitiikkaan.* Valtion Painatuskeskus: Helsinki.

Kinanen, Kalervo 1950: *Huollettavien henkilökohtainen asenne huoltolautakuntaan*. Yhteiskunnallinen korkeakoulu: Helsinki.

Kivimäki, Ville 2007: 'Sodan rampauttama vanhemmuus'. Teoksessa Näre, Sari (päätoim.): *Haavoitettu lapsuus. Sodassa koettua*, 215–245. Weilin + Göös: Helsinki.

Koivisto, Olavi 1962: ’Huoneenvuokrasäännöstelyä Tampereella kaksi vuosikymmentä’, *Tammerkoski*, 41–44.

Kolbe, Laura 2002: ’Helsinki kasvaa suurkaupungiksi’. Teoksessa Kolbe, Laura & Helin, Heikki (toim.): *Helsingin historia vuodesta 1945:3.* Oy Edita Ab: Helsinki.

Kulha, Keijo K. 1969: *Karjalaisen siirtoväen asuttamisesta käyty julkinen keskustelu vuosina 1944–1948. Studia Historica Jyväskyläensia VII.* Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.

Kuuskoski, Reino 1950: 'Valitussäännösten koonta. Laki muutoksenhausta hallintoasioissa kunnallismiehen näkökulmasta.' *Suomen Kunnallislehti* 1950/10, 243–245.

Lind, E.A. & Van den Bos, Kees 2002: 'When fairness works: Toward a general theory of uncertainty management.' *Research in Organizational Behavior*, 181–223.

Merikoski, Veli 1954: 'Hallinto-oikeudellisen oikeusturvajärjestelmän kehityssuuntauksia.' *Defensor Legis*, 368–385.

Piirainen, Veikko 1974: *Vaivaishoidosta sosiaaliturvaan. Sosiaalihuollon ja sen työntekijäjärjestöjen historiaa Suomen itsenäisyyden ajalta*. *Sosiaaliturvan laitoksen julkaisuja 4.* Arvi A. Karisto Osakeyhtiö: Hämeenlinna.

Pulma, Panu 1999: 'Halutaan koti vaikka kaupungin laidalta - Helsingin asuntojono 1945–90'. Teoksessa Katainen, Elina, Suoranta, Anu, Teräs, Kari ja Valenius, Johanna (toim.): *Koti kaupungin laidalla. Työväen asumisen pitkä linja*. Väki Voimakas 12. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura: Saarijärvi.

Pulma, Panu 2000: ’Kasvun katveessa’. Teoksessa Schulman, Harry & Pulma, Panu & Aalto, Seppo (toim.): *Helsingin historia vuodesta 1945:2.* Oy Edita Ab: Helsinki.

Rantanen, Pentti 1951: Huollettava toimistossa. Yhteiskunnallinen korkeakoulu: Helsinki.

Ruonavaara, Hannu 1993: *Omat kodit ja vuokrahuoneet. Sosiologinen tutkimus asunnonhallinnan muodoista Suomen asutuskeskuksissa 1920–1950*, Turun Yliopisto: Turku.

Satka, Mirja 1995: *Making social citizenship. Conceptual practices from the Finnish Poor Law to professional social work. Second edition. SoPhi.* University of Jyväskylä: Jyväskylä.

Siipi, Jouko 1962: ’Pääkaupunkiyhteiskunta ja sen sosiaalipolitiikka’. Teoksessa Rosén, Ragnar (toim.): *Helsingin kaupungin historia V osa, ensimmäinen nide.* Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino Oy: Helsinki.

Suonoja, Kyösti 1992: *Kansalaisten parhaaksi – Yhteistuntoa ja politiikkaa. Sosiaali- ja* terveysministeriö 1939–1992. Sosiaaliministeriö 1917–1939. Teoksessa Haatanen Pekka & Suonoja Kyösti, Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon, 323–704. Valtion painatuskeskus: Helsinki.

Taipale, Ilkka 1982: *Asunnottomuus ja alkoholi.* Alkoholitutkimussäätiö: Jyväskylä.

Tarjamo, Kerttu & Karonen, Petri 2006: ’Kun sota on ohi – Loppusanat’. Teoksessa Karonen, Petri ja Tarjamo, Kerttu (toim.) *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*, 388–389. SKS: Helsinki.

Valokivi, Heli 2008: *Kansalainen asiakkaana. Tutkimus vanhusten ja lainrikkojien osallisuudesta, oikeuksista ja velvollisuuksista. Acta Universitas Tamperensis 1286.* Tampereen yliopistopaino: Tampere.

Van den Bos, Kees 2007: 'Hot Cognition and Social Justice Judgements.' Teoksessa DeCremer, David (toim.): *Advances in the Psychology of Justice and Affect*, 59–82. Information Age Publishing: Charlotte, North Carolina.

Vilkuna, Kustaa 1962: *Sanan valvontaa: sensuuri 1939–1944*. Otava: Helsinki.